

ГРАМЕМАТА РЕЗУЛТАТИВНОСТ
И СВЪРШЕНИЯТ ВИД В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
И ТЕХНИТЕ ГРАМАТИЧНИ
И ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Десислава Димитрова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

THE GRAMMEME RESULTATIVENESS
AND THE PERFECTIVE ASPECT IN BULGARIAN
AND THEIR GRAMMATICAL
AND FUNCTIONAL-SEMANTIC EQUIVALENTS
IN ENGLISH

Desislava Dimitrova
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The object of the present comparative research are the grammeme resultativeness and the perfective aspect in Bulgarian and their grammatical and functional-semantic equivalents in English. The goal of the study is to identify the acts of inter-language symmetry and asymmetry in the resultative and aspectual expression. First of all, we will note that in Bulgarian both meanings belong to separate categories of different nature. The resultativeness is a grammeme of the morphological category *state of the action*, and the perfective aspect – of the lexical-grammatical category *aspect of the verb*. However, both categories have close semantic content. Secondly, in English the grammeme resultativeness has an equivalent, but the aspectual meanings are expressed by peripheral modifiers. On the other hand, the English *V-ing* forms are analogues to the Bulgarian imperfective verbs.

Keywords: resultativeness, perfective aspect, grammeme, aspect of the verb, aspectuality, functional-semantic analogues

Във фокуса на настоящото контрастивно изследване са грамемата резултативност и свършеният вид (перфектив) в българския език и техните граматични и функционално-семантични аналози в английския език.

Факт е, че резултативността като значение, почти без никакви уговорки, се свързва аксиоматично с перфекта – било то при дефи-

ниране на семантиката му или при набелязване на употребите, функциите му. Още през периода на Българското възраждане Иван Момчилов (1847) регистрира резултативния характер на формите от типа *писал съм*: „Първото прешедше показва, че действието или състоянието било някога, но следствието му сега йоще ся нахожда; като писал есмь“ (Момчилов/Момчиллов 1988: 52). Семантиката на английския перфект Present Perfect Комри дефинира по сходен начин: „Най-общо перфектът показва продължаващо значение на предишна ситуация“ (Comrie/Комри 1976: 52)¹. В отделна глава обаче авторът описва някои по-специфични проявления на това основно значение, които нарича типове перфект (types of perfect) – perfect of result, experiential perfect, perfect of persistent situation, perfect of recent past². Уместна ни се струва забележката на Й. Дал, че назоваването на значенията като „типове перфект“ отправя към двустепенни модели на използване, при които не се разграничават, а се пресичат семантични и граматични или функционални езикови категории. Дал подчертава, че всъщност става въпрос за типове употреби на перфекта (вж. Dahl/Дал 1985: 133). Резултатът в по-тесен смисъл (като характеристика на перфектните употреби) е много по-трудно да се илюстрира, а причината според изследователя е, че резултативната употреба на перфекта се засенчва от experiential употребата, отразяваща преживяно минало събитие (вж. пак там: 135). Резултативни конструкции според Дал могат да се образуват само от глаголи, чиято семантика включва някакъв тип промяна, т.е. въпросните конструкции са силно лексикално ограничени.

Четири значения приписва на перфекта и Р. Маккорд, първото от които е „настоящо резултативно състояние от минало действие“ (MacCoard/Маккорд 1976: 5)³. Други автори, макар да използват термина *anterior/perfects* (със значение на *предшестващ*) за

¹ Преводите и адаптациите от английски език в разработката са мои – Д. Д.

² Резултативен перфект, перфект на преживяното/придобития опит, перфект на постоянната ситуация, перфект на близкото минало (преводът е мой – Д. Д.).

³ Две от останалите три значения, които представя Маккорд, са: „минало събитие, което е неопределено по време“ (дефиниция, отправяща директно към несполучливия термин в българската граматика „минало неопределено време“); „минало събитие в период, който е непрекъснат до настоящия момент, не се диференцира тогава спрямо сега“ (MacCoard/Маккорд 1976: 5).

означаване на перфектната семантика, извеждат сходна дефиниция: „минало действие, което е релевантно към настоящата ситуация“ (Bybee, Perkins, Pagliuca/Байби, Перкинс, Палюка 1994: 62). Разбира се, представени са и други антериорни значения като: *experiential* (на лицето се приписва преживяно минало събитие), *continuing* (миналата ситуация продължава в настоящето) (вж. пак там).

Семантичният признак резултативност, като характерен за българския перфект, се приема условно и от някои българисти. Според В. Маровска този признак се е наложил, тъй като при определени лексикални типове резултативната семантична отсянка е доста силна. „Чрез перфектните форми – посочва изследователката – говорещият квалифицира глаголното лице като активен или пасивен участник в глаголното действие, в резултат от което е придобил, макар и минимална, опитност или компетентност за него“ (Маровска/Marovska 2013: 270).

Повечето изследователи на българския перфект му приписват резултативна семантика. Срв.: „Перфектът е резултативно време, като резултатът в материален или абстрактен вариант е наличен в момента на говорене“ (Андрейчин/Andreychin 1976: 279). Докато всеки глагол експлицира действие, при сложните глаголни времена, в които се съдържа минало свършено деятелно или минало свършено страдателно причастие, вниманието ни е насочено не към действието, „а към последиците [...] състояние, положение, настъпило като резултат на приключилото действие“ (Пашов/Pashov 1976: 190). Резултативната семантика е засвидетелствана през 1965 г. като характерна не само за перфекта, но и за плусквамперфекта, футурум екзактум и футурум екзактум претерити от П. Пашов, който е първият, представил опозицията акционни ~ резултативни времена в българистиката. Сходни са вжданията и на Г. Герджиков, но той достига до следния съществен извод: „2. Между т.нар. резултативни и т.нар. акционни (нерезултативни) времена не съществува темпорална разлика“ (Герджиков/Gerdzhikov 1973: 138). Според изследователя корелацията перфектни ~ неперфектни форми би могла да се разглежда в границите на категория „нешифърно време“ и заедно с категорията „шифърно време“ (базисното време) той ги обединява в хипер-

категорията „финитно време“. В забележка посочва: „нешифтърното време“ „ще се разглежда като проява на глаголното време и тогава, когато функционира самостоятелно при неличните форми“ (Герджиков/Gerdzhikov 1984: 81). Базирана на постановките на П. Пашов и Г. Герджиков е концепцията на И. Куцаров. Ученият обаче извежда резултативните форми от рамките на граматическото време и ги посочва като грамема на самостоятелна категория *вид на действието* (вж. Куцаров/Kutsarov 2007).

Акционно-резултативната парадигма на морфологичната категория *вид на действието* според И. Куцаров има следния вид:

управлявам ~ управлявАЛ/-Н съм

управлявах ~ бях управлявАЛ/ -Н

ще управлявам ~ ще съм управлявАЛ/-Н

щях да управлявам ~ щях да съм управлявАЛ/-Н

От по-различно естество е концепцията на К. Куцаров. В монографията си „Българското причастие“ (2012) той категорично заявява: „**т.нар. категория на перфекта може да се изразява единствено в рамките на причастната система**“ (Куцаров/Kutsarov 2012: 49). Противопоставят се минали причастия, които експлицират значението на перфекта, и сегашните причастия. Те изразяват действителен атрибутивен признак, противоположен на перфектния. Корелативното формално-семантично противопоставяне изгражда морфологичната категория, наречена от К. Куцаров *състояние на действието*⁴. „Грамемата **резултативност** изразява актуализиране, репродуциране в състояние на резултат на извършено в предходен момент действие, явяващо се атрибутивен признак на назовано понятие от съществително име: *заспаЛ студент, влязъл закон; изорана нива, разбит наркочанал*“ (Куцаров/Kutsarov 2019: 325). Като единствен формален показател лингвистът посочва морфемата *-л*. Значението резултативност според автора се изразява в най-чист вид, когато еловите форми са образувани от инфинитивни (аористни) глаголни основи от първо и второ спрежение (*писал, бул, ходил*), както и от

⁴ Авторът уточнява, че квалификацията „състояние на действието“, с която той предпочита да обозначи категорията, присъства в описанието на т.нар. перфектни времена при изследователи като М. Янакиев, В. Маровска, Ю. С. Маслов.

свършени глаголни основи от трето спрежение (*изгледал, нарисувал*). К. Куцаров отбелязва правилно, че тези основи изразяват прекратеност, постигнатата цел на действието, а еловата морфема *-л* актуализира действието като резултат (вж. пак там). В границите на страдателната парадигма обаче авторът не открива маркер на резултативността. Той посочва, че „адективиращите морфемии *-м, -н* и *-т*“ са индикатори на страдателния залог. Отбелязва, че при причастията, образувани от свършени основи от първо и второ спрежение, опозицията резултативност ~ нерезултативност е възможна заради аористните основи на миналото страдателно причастие. Когато партиципиалните форми от страдателен залог са образувани от несвършени основи и/или от трето спрежение, резултативната експликация на *-н/-т* причастие е едновременно извънконтекстова, но и контекстово обусловена. Значението резултат от действие, което се изразява в случаи на страдателнопричастна употреба, се обуславя от лексикални и/или синтактични средства (вж. пак там: 326).

Акционно-резултативните опозиции в границите на морфологичната категория *състояние на действието* (при причастие) имат следния вид според К. Куцаров:

управляващ ~ управляваЛ
*управляем ~ управляван*⁵

Опозитивни отношения между перфектните и неперфектните глаголни форми са засвидетелствани и в английския език. А. И. Смирницки, изследвал в детайли английския глагол, стига до следния извод: „Перфектът [...] и неперфектът [...] образуват в съотношение един с друг особена граматична категория на глагола, различна и от времето, и от вида – категорията времева отнесеност“ (Смирницки/Smirnitski 1959: 314)⁶. Според изследователя набеелязаната категория е обща за личните и неличните (герундий, инфинитив, причастие) форми⁷ на глагола. Авторът отчита, че неперфективните форми се използват както самостоя-

⁵ Според автора изразяването на категорията *състояние на действието* в рамките на страдателния залог е маргинално.

⁶ Преводите и адаптациите от руски език в разработката са мои – Д. Д.

⁷ Нарича ги още предикативни и неперфективни форми.

телно, така и като част от състава на предикативните форми. Обединяващи за личните и неличните форми са граматическите им характеристики. Освен категорията *времева отнесеност* общи глаголни категории се явяват още *вид* и *залог* (вж. пак там: 240 – 242)⁸. Анализирайки причастията *writing – written, loving – loved*, Смирницки уточнява, че те се различават не само по залог, но и по времева отнесеност. Причастие първо (*writing*) има значение деятелност (актив) и неперфектност, а причастие второ (*written*) – пасивност и перфектност. В едни причастия присъстват и двете значения (*written*) – перфектното и пасивното, в други при отчетливо пасивно значение перфектното липсва (*loved*), а в трети липсва пасивното (*gone*):

II ПРИЧАСТИЕ

	Перфектност	Пасивност
written	+	+
loved	–	+
gone	+	–

(Смирницки/Smirnitski 1959: 260)

С оглед на ограничения обем на изследването пасивното изразяване няма да бъде обект на нашето внимание. Противопоставянето по признака *резултативност (неперфектност)* ще представим традиционно в границите на глаголната парадигма, но и в контекста на причастията като лексемен клас със самостоен статут⁹. В съпоставителен план акционно-резултативните опозиции имат следния вид:

⁸ Трябва да се има предвид, че макар да представя категории, които диференцират личните и неличните форми, както и категории, които ги обединяват, Смирницки разглежда непердикативните форми в пределите на глагола. К. Куцаров, от друга страна, посочвайки типични морфологични категории (*залог и състояние на действието* – на практика това е категорията за *времева отнесеност* у Смирницки), приписва на българското причастие самостоен статут и го извежда от параметрите на глаголната парадигма.

⁹ По подробно вж. К. Куцаров (Куцаров/Kutsarov 2012, 2019).

НЕФИНИТНИ ФОРМИ

управляващ ~ управляваЛ *managing ~ managed*

ФИНИТНИ ФОРМИ

управлявам ~ **управлявал** съмуправлявах ~ бях **управлявал**ще управлявам ~ ще съм **управлявал**цял да управлявам ~ цял да съм **управлявал***I manage ~ I have **managed****I was managing ~ I had **managed****I will manage ~ I will have **managed****I would manage ~ I would have **managed***

Явно е, че гореизложените корелации свидетелстват за наличието на категория *състояние на действието*¹⁰ както в българския, така и в английския език, в чиито граници се противопоставят една маркирана и една немаркирана грамема. Формален изразител на българската маркирана грамема е морфемата *-л* в състава на миналите свършени деятелни причастия, докато в английския език формалната индикация на перфектното (резултативното) значение се носи от самото минало причастие, тъй като голяма част от глаголите образуват формата си за минало време (Past Simple)¹¹ и тази за причастието по един и същ начин (посредством морфемата *-ed*). Налице са обаче и изключения. Морфемата *-en* се появява при някои форми на минало причастие като *proven* (*доказан*), *frozen* (*замръзнал*), *broken* (*счупен*). В тези случаи се диференцират миналото време (Past Simple) и миналото причастие. Срв.: *froze* (*замръзна*) и *frozen* (*замръзнал*); *proved* (*доказа*) и *proven* (*доказан*). Появата на морфемата *-en* при някои причастия, както и функционирането им като модификатори на съществителните (*shrunken head*), е причината *V-en* морфемата да се посочва като флексия на миналото причастие, за да се разграничи от *V-ed* релационната морфема за минало време (вж. Delahanty, Garvey/Делаханты, Гарви 1994: 98). С оглед на обстоятелството, че причастието, образувани с морфемата *-en*, съвсем не са много и почти са се изгубили в развоя на езика, а морфемата *-ed* маркира, от друга страна, и значението предходност (минало време), ще

¹⁰ Категория *вид на действието* (у И. Куцаров) и категория за *времева отнесеност* (А. И. Смирницки).

¹¹ Просто минало време.

се въздържим да посочим конкретна флексия, индикираща изразяването на резултативност в английския език.

Не е съвсем изяснен и проблемът относно инвариантното значение на маркираната грамема в категорията. Явно е, че в английската граматична литература наред с резултата от действие се изтъква още експликацията на минало действие, релевантно към настоящия момент, преживяно минало събитие и др. В българските езиковедски изследвания (с някои изключения) преобладава схващането, че резултативността е характерна именно за формите, включващи в състава си минало свършено деятелно причастие. Напълно солидарни сме с изследователите, които уточняват, че резултативната семантика (без значение дали се разглежда в контекста на перфектните глаголни форми, или в чисто партиципиален контекст) е по-отчетлива или пък по-недоловима в зависимост от вида на глагола, типа на глаголната основа, спрежението на глагола, от който е образувано причастие (вж. Маровска/Marovska 2005; Чакърова/Chakarova 2016; Куцаров/Kutsarov 2019). Допускаме, че може би най-точно отразяващ семантиката на миналото деятелно причастие/*past participle* е немският термин *Nachzustand*¹², буквално „следсъстояние“, което е релевантно към момента на изказване.

Резултативната семантика очевидно не се тълкува еднозначно. В някои западноевропейски лингвистични изследвания дори частично се препокрива със значението свършен вид. Б. Комри посочва, че „перфективността се дефинира по два сходни начина – като завършено действие, от една страна, и като резултат от приключила ситуация, от друга“ (Comrie/Комри 1976: 10). Резултативността според Комри обаче е само един от начините за изразяване на перфективност (свършен вид). „Изобщо термините резултативен и завършен поставят излишен акцент върху последния етап от ситуацията, а не върху нея като цяло“ (Comrie/Комри 1976: 10).

Убедението ни е, че близкото семантично съдържание на грамемите резултативност и свършен вид е една от възможните причини резултативността да се осмисля като аспектиално значение, особено в езици, в които не е наличен глаголен аспект (вид).

¹² Термин, който Р. Бойерле използва за характеристиката на немския перфект (вж. Bäuerle/Бойерле 2015).

Най-сходно с резултативната семантика е описателното значение на перфективите, формулирано от Й. Пенчев като *постигната цел на действието*, което обаче „трябва да бъде ясно разграничено от морфологичното значение резултативност, присъщо на глаголните форми, които съдържат „актуализираната аористна морфема [...], т.е. аористната морфема, свързана в минало свършено деятелно причастие или минало страдателно причастие (*преди всичко от свършени глаголи* – курсивът е мой, К. Ч.) чрез актуализиращите морфемии *-л, -н, -т*“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 250; цит. по Чакърлова/Chakarova 2017). Резултативността се изразява морфологично, а значението на свършения вид – лексикално-граматично, т.е. на равнището на цялата лексема.

Срв.:

ЛГК¹³ *вид на глагола*
ПРЕПИША – св. вид

МК състояние на действието
преписАЛ (съм) – резултативност

На смесването на перфектно и перфективно значение обръща специално внимание Й. Дал. Негов аргумент в полза на различния характер на перфектната и перфективната семантика е обстоятелството, че „в много езици перфектът може да се комбинира с прогресивна конструкция, както е в изречения от типа *I have been sleeping*, нещо, което не бихме наблюдавали, ако перфектът изразяваше перфективност“ (Dahl/Дал 1985: 139).

Докато българската грамема резултативност (перфектност) има граматичен еквивалент в английския език, то перфективът (свършеният вид) се предава посредством глаголно-именни съчетания. Тази междуезикова асиметрия се дължи на обстоятелството, че в българския език са налични несвършени (*ям*), свършени (*изям*) и производни несвършени глаголи (итеративи) (*изяждам*), а в английския език с глагола *eat* се превеждат и свършеният, и несвършеният, и итеративният български глагол, означаващ действието *ядене/изяждане*. Несвършената и итеративната аспектиална семантика може да се изрази в английския език по граматичен път (посредством формите на продължителните (прогре-

¹³ Лексикално-граматична категория (по-подробно за нея вж. у Куцаров/Kutsarov 2007: 39 – 41).

сивните) времена или чрез конструкции с модални глаголи за изразяване на обичайни действия).

Срв.: *чета* (НСВ¹⁴): *Иван чете книга – Ivan is reading a book* – сегашно прогресивно време, изразява се НСВ (имперфективност).

Срв.: *обаждам се* (произведен НСВ (итератив): *Джон се обаждаше на приятелите си, когато му трябваха пари – John used to call his friends when he needed money* (примерът е на Кр. Кабакчиев 1998: 153).

В случая употребата на модалната конструкция (*used to + V*) за обичайно действие вероятно се налага, за да се предаде специфичната итеративна семантика на българския глагол *обаждам се*. Приемаме, че в българския език категорията *вид на глагола* е триграмемна. Формално-семантичните опозиции, на които се разпада категорията, са две, тъй като словообразователната разлика между първичните (*пиша*) и вторичните несвършени глаголи (*преписвам*) е съществена и това налага тяхното диференциране (вж. Маровска/Marovska 2005: 107). Според Кр. Чакърова категорията също е тричленна (НСВ ~ СВ¹⁵ ~ итератив). За същински глаголни видове (в рамките на категорията вид) обаче изследователката приема само двете грамемни – НСВ и СВ (*пиша* ~ *препиша*), които се противопоставят както граматически, така и лексикално-граматически. „В граматически смисъл (и формално, и семантически) той (итеративът *преписвам* – Д. Д.) е маркиран не по „видовост“, а по кратност (изразява идеята за повторение на дадено комплексно действие без указание за времеви или пространствен предел)“ (Чакърова/Chakarova 2003: 175). Това аргументира и нуждата да се използват английски модални глаголи за изразяване на обичайни, повтарящи се действия като преводни аналози на някои български итеративи, както става ясно и от експерименталния пример по-горе.

Грамматични аналози за изразяване на семантиката на българските глаголни видове в английския език имат единствено имперфективите. Несвършени и итеративни значения се предават още и посредством глаголно-именни съчетания. Изобщо аспектуалното изразява-

¹⁴ Несвършен вид.

¹⁵ Свършен вид.

не (перфективно/имперфективно) в езиците, в които няма глаголен вид, се генерира от установени композиционни модели.

Теория за композиционния вид

Дългогодишни проучвания на аспектуалната семантика в английския език осъществява Кр. Кабакчиев. Важно място в разработките му заема теорията за композиционния вид, базирана на ранните постановки на холандския учен Х. Веркьойл (1972)¹⁶. В композиционния модел на изследователя всички участници в ситуациите¹⁷ са темпорални обекти (величини, същности) с темпорални параметри (ограниченост/неограниченост, единственост/множественост и др.). Срв.: *The boy threw a stone* (*Момчето хвърли камък*) – темпоралната ограниченост в подлога и допълнението (темпоралните обекти), индикирана от члена (темпоралната величина), се проектира върху глагола и изразяваното значение е перфективно (свършено). Срв.: *Boys threw stones* (*Момчета хвърляха камъни*) – темпоралната неограниченост в подлога и допълнението (темпоралните обекти), маркирани с множественост, немаркирани с член (темпоралните величини), се проектират върху глагола и изразяваното значение е имперфективно (несвършено) (вж. Кабакчиев/Kabakchiev 1998: 205 – 206).

Функционално-семантични аналози на българския СВ (перфектив) в английския език

Категориите **число** и **положение** (**определеност** ~ **неопределеност**) играят важна роля при изразяването на аспектуални значения, но при взаимодействието им с глаголната форма в изречението, т.е. видовият характер се експлицира на синтактично равнище.

1. Грамемата *определеност* + глагол в Past Simple:
Тя написа (СВ) *книгата* (*She wrote THE book*).¹⁸

¹⁶ По-късно (1993) Х. Веркьойл ревизира постановките си за композиционния вид и се отказва от дотогавашното си разбиране за темпоралността на участниците в ситуациите (вж. Веркьойл, цит. по Кабакчиев/Kabakchiev 1992: 41 – 53).

¹⁷ Познати още като аргументи на глагола.

¹⁸ Примерът и преводът са мои – Д. Д.

От примера се вижда, че семантиката на българския СВ се предава в английския език композиционно. Подлогът и допълнението са ограничени¹⁹ и предават действието като завършено. Глаголът започва да се схваща като свършен по вид.

2. Грамемата *определеност* + грамемата *множественост* + глагол в Past Simple:

ДецаТА изядоха (СВ) *ягодиТЕ* (*The childrEN ate the strawberriES*).²⁰

3. Глаголно-именни съчетания с неопределено съществително, изразяващи свършеност:

Единствено число

make use of
'(да) употребя'
give rise to
'(да) доведе до'
take part in
'(да) взема участие в'
express concern
'(да) изразя тревога'

Множествено число

shake hands
'(да) си стиснем ръце'
exchange glances
'(да) разменим погледи'
take measures
'(да) взема мерки'
express thanks
'(да) изразя благодарности'
(Кабакчиев/Kabakchiev 1992: 131)

4. Лексикални средства, които имплицират перфективна семантика:

Наречия

изведнъж – *suddenly*
веднага – *immediately*

Предложни изрази

за минута – *in one minute*
за една седмица – *in a week*, но *for a week* = *в продължение на една седмица*.

Предложният израз с *for* (*for a week*) се използва в имперфективен контекст.

5. Позицията на причастието спрямо съществителното име също играе роля за изразяване на аспектвална семантика в английския език. Когато причастието предхожда съществ-

¹⁹ Според някои автори става въпрос за количествена ограниченост, а според други – за темпорална (вж. Кабакчиев/Kabakchiev 1992).

²⁰ Примерът и преводът са мои – Д. Д.

вительното име, към което се отнася, се експлицира перфективност (*the compared languages – сравнените езици*). Когато обаче причастието се намира след съществителното име, към което се отнася, се изразява имперфективност (*the languages compared – сравняваните езици*).²¹

Предложените преводни аналози на българския перфектив съвсем не изчерпват всички възможни вариации за предаване на семантиката на свършения вид. От илюстрирания кратък контрастивен паралел бихме могли да заключим следното:

Наблюдава се междуезиков изоморфизъм по отношение на глаголно-именните съчетания. Когато именните компоненти са определени (членувани), те изискват в българския език перфективен глагол, а в английския приписват на глагола свършено значение.

На лексикално равнище също не се набелязват съществени отлики. Наречията и предложните изрази, които се свързват с перфективната семантика, са сходни в двата езика. Срв.: *за една седмица – in a week* (свързва се с глагол в СВ), *в продължение на една седмица – for a week* (свързва се с глагол в НСВ).

Прави впечатление важната роля на позицията на причастието в английския език. В българския език глаголният вид не се обуславя от мястото на партиципиалната форма спрямо съществителното, което пояснява.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андрейчин/Andreychin 1976: Андрейчин, Л. Към характеристиката на перфекта (минало неопределено време) в българския език. // *Помагало по българска морфология. Глагол*. Съставители: Р. Ницолова и П. Пашов. София: Наука и изкуство, 1976, 227 – 286. [Andreychin, L. Kam harakteristikata na perfekta (minalo neopredeleno vreme) v balgarskiya ezik. // *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. Sastaviteli: R. Nitsolova i P. Pashov. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976, 227 – 286.]

Bybee, Perkins, Pagliuka/Байби, Перкинс, Палюка 1994: Bybee, J., R. Perkins, W. Pagliuka. *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1994.

²¹ Този въпрос е разгледан в граматиката на Кр. Кабакчиев (Кабакчиев/ Kabakchiev 1998).

- Bäuerle/Бойерле 2015:** Bäuerle, R. *Das deutsche Perfekt*. // < https://www.researchgate.net/publication/281209575_Das_deutsche_Perfekt >, 9 декември 2018.
- Герджиков/Gerdzhikov 1973:** Герджиков, Г. За спорните въпроси на българската темпорална система. // *Известия на Института за български език*, 1973, кн. 22, 125 – 150. [Gerdzhikov, G. Za spornite vaprosi na balgarskata temporalna sistema. // *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, 1973, kn. 22, 125 – 150.]
- Герджиков/Gerdzhikov 1984:** Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, 1984. [Gerdzhikov, G. *Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1984.]
- Dahl/Дал 1985:** Dahl, Ö. *Tense and aspect systems*. New York: Basil Blackwell, 1985.
- Delahunty, Garvey/Делахънги, Гарви 1994:** Delahunty, G., J. Garvey. *Language, grammar, communication. A Course for Teachers of English*. New York: R. R. Donnelley and Sons Company, 1994.
- Кабакчиев/Kabakchiev 1992:** Кабакчиев, Кр. *Видът в английския език*. София: Албо, 1992. [Kabakchiev, K. *Vidat v angliyskiya ezik*. Sofia: Albo, 1992.]
- Кабакчиев/Kabakchiev 1998:** Кабакчиев, Кр. *Английска граматика. Основни проблеми за българите, изучаващи английски език*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1998. [Kabakchiev, K. *Angliyska gramatika. Osnovni problemi za balgarite, izuchavashii angliyski ezik*. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”, 1998.]
- Comrie/Комри 1976:** Comrie, B. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Куцаров/Kutsarov 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007. [Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski“, 2007.]
- Куцаров/Kutsarov 2012:** Куцаров, К. *Българското причастие*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012. [Kutsarov, K. *Balgarskoto prichastie*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2012.]
- Куцаров/Kutsarov 2019:** Куцаров, К. *Българските лексемни класове и учението за частите на речта. Дисертация за придобиване на научна степен „доктор на науките“*. Пловдив, 2019. [Kutsarov, K. *Balgarskite leksemni klasove i uchenieto za chastite na rechta. Disertatsiya za pridobivane na nauchnata stepen „doktor na naukite“*. Plovdiv, 2019.]
- McCoard/Маккোর্д 1976:** McCoard, R. W. *Tense Choice and Pragmatic Inferences: A Study of Preterit/Perfect Oppositions in English. Pro Quest. Dissertations and Theses*. Los Angeles, University of California, 1976.
- Маровска/Marovska 2005:** Маровска, В. *Новобългарският перфект*. София: Ромина, 2005. [Marovska, V. *Novobalgarskiyat perfekt*. Sofia: Romina, 2005.]
- Маровска/Marovska 2013:** Маровска, В. *Референция и реферирание в света на езика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. [Marovska, V. *Referentsiya i referirane v sveta na ezika*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”.]

- Момчилов/Momchilov 1988 (фот.):** Момчилов, Ив. *Граматика на новобългарския език*. Под ред. на Христо Първев, Валентин Станков, Венче Попова, Тания Бехар. София: Наука и изкуство, 1988. [Momchilov, Iv. *Gramatika na novobalgarskiya ezik*. Pod red. na Hristo Parvev, Valentin Stankov, Venche Popova, Tania Behar. Sofia: Nauka i izkustvo, 1988.]
- Пашов/Pashov 1976:** Пашов, П. Българските глаголни времена (За основните им значения и онагледяването им със схеми и формули) // *Помагало по българска морфология. Глагол*. Под ред. на Руселина Ницолова и Петър Пашов. София: Наука и изкуство, 1976, 186 – 209. [Pashov, P. *Balgarskite glagolni vremena (Za osnovnite im znacheniya i onagledyavaneto im sas shemi i formuli)* // *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. Pod red. na Ruselina Nitsolova i Petar Pashov. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976, 186 – 209.]
- Смирницки/Smirnitski 1959:** Смирницкий, А. И. *Морфология английского языка*. Москва: Литературы на иностранных языках, 1959. [Smirnitskiy, A. I. *Morfologiya angliyskogo yazyka*. Moskva: Literatury na inostrannyh yazykah, 1959.]
- Чакърова/Chakarova 2003:** Чакърова, Кр. *Аспектуалност и количество*. В. Търново: Фабер, 2003. [Chakarova, Kr. *Aspektualnost i kolichestvo*. V. Tarnovo: Faber, 2003.]
- Чакърова/Chakarova, 2016 ръкопис:** Чакърова, Кр. *Лекции по функционална граматика* (ръкопис). Пловдив, 2016. [Chakarova, Kr. *Leksii po funktsionalna gramatika* (rakopis). Plovdiv, 2016.]
- Чакърова/Chakarova 2017:** Чакърова, Кр. Семантико-функционална характеристика на българските перфективи. // *Доклади от Юбилейна научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“*, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10 – 11 ноември 2016 г. Св. Коева, П. Бъркалова (съст.), Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, София: БАН, 2017, 82 – 95. [Chakarova, Kr. *Semantiko-funktsionalna harakteristika na balgarskite perfektivi*. // *Dokladi ot Yubileyna nauchna sesiya „Savremenni tendentsii v ezikovedskite izsledvaniya, posvetena na 85 godini ot rozhdenieto na prof. d.f.n. Yordan Penchev*, 10 – 11 noemvri 2016 g. Sv. Koeva, P. Barkalova (sast.), Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, Sofia: BAN, 2017, 82 – 95.]